

PIOTR JACEK KRZYŻANOWSKI
ALEKSANDER MIŚKIEWICZ

„Tatarzy w Polsce po 1945 r. Tatarska tożsamość wobec asymilacji” – Konferencja Naukowa w Gorzowie Wielkopolskim

DOI: 10.15290/sp.2015.23.18

W dniach 6–7 października 2015 r. w Gorzowie Wielkopolskim odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Tatarzy w Polsce po 1945 r. Tatarska tożsamość wobec asymilacji”. Konferencja została zorganizowana z okazji 70-lecia osadnictwa tatarskiego na Ziemiach Zachodnich. Honorowy patronat nad konferencją objął Tomasz Miśkiewicz, Mufti Rzeczypospolitej Polskiej, Przewodniczący Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP.

Z Tatarami polskimi jako grupą etniczną kojarzymy zawsze Podlasie, gdyż jest ich tu najwięcej w kraju, poza małą garstką w Gdańsku, Warszawie i Szczecinie. Tuż zaraz po drugiej wojnie światowej była ich liczna grupa w Gorzowie Wielkopolskim, także w Trzciance Lubuskiej i niewielka grupa we Wrocławiu. Wszyscy, w odróżnieniu od swoich współplemieńców w Gdańsku, którzy głównie przybyli z byłego województwa wileńskiego, pochodzili z Nowogrodka i okolic. Dołączyli do nich także współplemieńcy ze Skidla w byłym powiecie grodzieńskim, należącym w latach międzywojennych do województwa białostockiego. Tylko mała grupa Tatarów pochodzących z Wileńszczyzny w Krośnie Odrzańskim przez jakiś czas separowała się od swoich współplemieńców nowogrodzkich. Tatarzy polscy przybyli na północne i zachodnie tereny Polski jako tzw. repatrianci, gdyż pragnęli nadal należeć do Polski, gdyż Ona odeszła z ich stron.

W samym Gorzowie Wielkopolskim zamieszkało na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. ponad 200 Tatarów, skupionych głównie w dzielnicy Janice, gdzie gospodarzyli niekiedy na dużych połaciach ziemi, mieszkali w parterowych domach otoczonych sadami, posiadali konie, hodowali krowy i drób. Jeśli w którymś gospodarstwie w tamtej dzielnicy była hodowla świń, znaczyło, że nie należało ono do rodziny tatarskiej. Janice, ze względu na jej pagórkowaty teren, nazywali po swojemu

„Górki” lub „Górki tatarskie”. Z biegiem czasu wiele rodzin tatarskich przeniosło się do centrum Gorzowa, inne powędrowały najczęściej do Białegostoku, aby być bliżej swoich tamtejszych współplemieńców. Bywało, że wyruszali do Szczecina, Poznania lub Wrocławia za pracą lub nauką w wyższej uczelni.

W Gorzowie Wielkopolskim istniała gmina muzułmańska podległa Muzułmańskiemu Związkiowi Religijnemu w Rzeczypospolitej Polskiej, nad którą sprawował opiekę duchowny muzułmański, imam Selim Safarewicz, przed wojną imam gminy muzułmańskiej w Nowogrodzku, który mieszkał z rodziną we Wrocławiu. Po jego śmierci w 1955 r. przejął jego obowiązki były muezzin z Nowogrodzka, Bekir Radkiewicz, zamieszkały na wspomnianych „Górkach tatarskich”.

Władze Miasta Gorzowa, ze względu na zamieszkałych tam, także po drugiej wojnie światowej, Ukraińców, Łemków i Romów, uznały, iż są miastem wielokulturowym i wieloreligijnym, mając na myśli również Tatarów. Stąd też odnośnie ich miały miejsce tzw. Spotkania Muzealne organizowane przez dyrekcję Muzeum Okręgowego, dziś Lubuskiego, służące poznaniu dziejów i kultury Tatarów polskich. Pierwsze miało miejsce 6 grudnia 1980 r. W 1995 r. przy współudziale działającej jeszcze wówczas tamtejszej gminy muzułmańskiej, zorganizowano dwudniowe obchody 50-lecia osadnictwa tatarskiego na Ziemiach Zachodnich. Ich uczestnicy spotkali się w sali kominkowej Muzeum, wśród których najwięcej było ich współplemieńców z Białegostoku, wobec małej garstki miejscowych Tatarów. Obchodami kierowała Rozalia Aleksandrowicz, nieżyjąca dziś, ostatnia prezes Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Gorzowie Wielkopolskim. Nabożeństwu przewodniczył, w jednej z przystosowanych dla tego celu sali muzułmańskiej, Aleksander Chalecki, imam gminy muzułmańskiej w Białymstoku. Wśród zaproszonych gości, obok przedstawicieli władz Miasta i dyrekcji Muzeum, byli także księża z parafii katolickiej i prawosławnej¹.

Pomimo iż nie ma już Tatarów na „Górkach”, a trochę rodzin mieszka jeszcze w centrum, pamięć o Tatarach zachowała się na długo. Przykładem tego jest wspomniana w tytule tej publikacji sesja tatarska, którą uczczono 70. rocznicę osadnictwa tatarskiego na Ziemiach Zachodnich. Jej organiza-

¹ O osadnictwie tatarskim na Ziemiach Zachodnich Polski, jego rozwoju i upadku pisał Aleksander Miśkiewicz, współautor tej publikacji, w książce *Tatarzy na Ziemiach Zachodnich Polski w latach 1945–2005*, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta, Gorzów Wielkopolski 2009.

torami byli: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim i tamtejsza Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta oraz Miejski Ośrodek Sztuki i działający przy nim Dyskusyjny Klub Filmowy „Megaron”. Sesja zgromadziła liczną grupę uczestników, do których należeli autorzy kilkunastu referatów: historycy, orientaliści, językoznawcy i etnolodzy z kilku ośrodków akademickich w kraju, m.in. z Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego i wspomnianej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.

Pierwszego dnia konferencji jej uczestnicy, w tym młodzież akademicka, obejrzeni w auli Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża dwa filmy dokumentalne przypominające wspomniane 50-lecie osadnictwa oraz film z 1958 r. „Kurban-Bajram”, nakręcony we wsi Bohoniki w województwie podlaskim, przedstawiający obchody święta muzułmańskiego – ofiary. Film ten wzbudził powszechne zainteresowanie zebranych widzów jako bardzo ciekawy i odległy w czasie dokument filmowy. Co ciekawe, znajdowały się na sali dwie osoby, które zobaczyły siebie na tym filmie. Komentarzem filmy opatrzyła Iwona Bartnicka, Kierownik Działu Filmu MOS w Gorzowie Wielkopolskim, dzięki której dotarły one do Gorzowa Wielkopolskiego.

Przed prelekcją miała miejsce konferencja prasowa, w której udział wzięli: Musa Czachorowski, redaktor naczelny „Przeglądu Tatarskiego”, Selim Kryczyński, będący na emeryturze, były dyrektor Państwowej Biblioteki Pedagogicznej w Gorzowie, syn Olgierda Najman-Mirzy Kryczyńskiego, przedwojennego prokuratora Sądu Najwyższego w Warszawie, prezesa rady Centralnej Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie i członka Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, także z siedzibą w Wilnie, zamordowanego podczas drugiej wojny światowej w więzieniu NKWD w Moskwie i piszący te słowa, emerytowany wykładowca historii Uniwersytetu w Białymstoku.

W drugim dniu sesji, 7 października 2015 r., w Sali Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zbigniewa Herberta odbyła się sesja naukowa. Zebranych słuchaczy, nie tylko Tatarów, lecz także mieszkańców Gorzowa i studentów powitali dyrektor Biblioteki, mgr Edward Jaworski, a także prof. nadzw. dr hab. Beata Orłowska (PWSZ im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim). Konferencję swoją obecnością zaszczyliła JM Rektor

Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, prof. dr hab. Elżbieta Skorupska-Raczyńska.

Na wstępie Musa Czachorowski odczytał list z pozdrowieniami od Muftiego Tomasza Miśkiewicza, który z racji przebywania za granicą nie mógł osobiście przybyć na sesję do Gorzowa.

Jako pierwszy zabrał głos dr Aleksander Miśkiewicz, przypominając dzieje osadnictwa tatarskiego na Ziemiach Zachodnich w latach 1945–1950, z uwzględnieniem Gorzowa Wielkopolskiego. Natomiast dr Artur Konopacki z Uniwersytetu w Białymstoku przypomniał trzy fale osadnictwa tatarskiego, począwszy od czasów Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie Tatarzy osiedlali się przybywając ze Złotej Ordy, przez Podlasie za Jana III Sobieskiego, po okres tzw. repatriacji po drugiej wojnie światowej. Następnie Halina Szahidewicz, przedstawicielka Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Białymstoku i wieloletnia jej prezes, przedstawiła zebranych działalność tej gminy po 1945 r., której członkami zostało wielu Tatarów przybyłych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. z Gorzowa do Białego-stoku.

Po przerwie kawowej obrady podzielone zostały na dwa panele tematyczne. Pierwszemu przewodniczył prof. nadzw. dr hab. Przemysław Rotengruber z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W panelu tym prof. nadzw. dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska mówiła o religii jako wyznaczniku kultury społeczności tatarskiej, podając jako przykład jej rękopiśmienną literaturę religijną. Dalej Musa Czachorowski omówił literaturę i czasopiśmiennictwo Tatarów polskich po drugiej wojnie światowej. Do rękopiśmiennictwa Tatarów nawiązała także dr Magdalena Lewicka z Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, uznając je za trwałe element dziedzictwa kulturowego na ziemiach kresowych dawnej Rzeczypospolitej. W panelu tym mgr Olga Kotynia z Uniwersytetu Warszawskiego zastanawiała się nad źródłem etyki Tatarów jako muzułmanów, a dr Bogna Wach (PWSZ im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim) snuła wizję wobec początku życia i śmierci muzułmanów, w tym aborcji i eutanazji. Po niej dr Paweł Popieliński (Polska Akademia Nauk w Warszawie) przypominał dzieje cmentarza muzułmańskiego na warszawskich Powązkach. Na zakończenie wspomniany już prof. nadzw. dr hab. Przemysław Rotengruber podsumował tę część konferencji.

W panelu drugim, który nosił nazwę „Tatarzy poprzez pryzmat historii i polityki”, prowadzonym przez prof. nadzw. dr hab. Pawła Leszczyńskiego, zabrakło prof. nadzw. dr hab. Adama Dobrońskiego z Uniwersytetu w Białymstoku, który miał wygłosić referat: „Tatarzy na Podlasiu po 1945 r.”.

Żałować należy bardzo, że z przyczyn niezależnych od niego nie mógł uczestniczyć w konferencji.

W tym panelu historycznym mgr Grażyna Kostkiewicz-Górska z Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolskim przypomniała działalność Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Gorzowie po 1945 r. Jak wiadomo, już od kilku lat, z braku dostatecznej liczby członków, jej działalność została zawieszona.

Duże zainteresowanie wzbudził referat prof. nadzw. dr hab. Beaty Orłowskiej (PWSZ im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim) o dziejach rodziny tatarskiej, o jej tożsamości w Polsce jako rodziny niechrześcijańskiej, lecz związanej mocnymi więzami z krajem zamieszkania. Podobnie skupił uwagę słuchaczy dr Piotr Krzyżanowski (PWSZ im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim), który omówił, jak aparat bezpieczeństwa PRL inwigilował Tatarów, niepokojąc się szczególnie w pierwszych latach powojennych ich pozytywnym stosunkiem do tradycji Polski międzywojennej.

O statusie prawnym Tatarów polskich mówił dr Michał Łyszczarz z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, a prof. nadzw. dr hab. Paweł Leszczyński (PWSZ im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim) zakończył ten panel, przedstawiając temat obecnie bardzo aktualny, dotyczący sytuacji Tatarów krymskich po zajęciu ich półwyspu przez wojska rosyjskie i włączeniu go do Rosji. Wspomniał też o uchodźcach krymskich w Polsce, będących pod opieką Tatarów polskich, a którym władze naszego państwa nie chcą przyznać statusu uchodźcy.

Oba panele przedłużyła dyskusja, po której wszyscy uczestnicy sesji zostali zaproszeni na obiad przygotowany przez Elżbietę Bogdanowicz-Włodarczyk z Gorzowa, który zawierał elementy kuchni tatarskiej, w tym znane szczególnie na Podlasiu kołduny czy pierekaczewnik z mięsem lub serem na słodko.

Wszyscy uczestnicy konferencji spoza Gorzowa opuszczali miasto nad Wartą, zachwyceni gościnnością Jego gospodarzy i doskonałą organizacją konferencji.

Współorganizatorami konferencji byli: Lubuski Urząd Wojewódzki, Urząd Miejski w Gorzowie Wielkopolskim, Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta w Gorzowie Wielkopolskim, Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego w Gorzowie Wielkopolskim oraz Muzułmański Związek Religijny w RP. Natomiast patronat informacyjny nad konferencją objęło Radio Zachód SA, TVP Gorzów Wielkopolski oraz „Przegląd Tatarski”.

Piotr Jacek Krzyżanowski, dr historii, kieruje Pracownią Badań nad Mniejszościami Narodowymi i Etnicznymi w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.

e-mail: krzyzanowskipiotr2@gmail.com

Aleksander Miśkiewicz, dr historii, emerytowany pracownik Instytutu Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku.